

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA

Utbildningsvetenskap examensarbete

Kompletterande lärarutbildning, vårterminen 2007

Livskunskap

Ett formande av den ideala eleven?

Författare: Petra Nilsson och Carina Taube Sidh

Handledare: Ana Graviz

Sökord: Fostran, livskunskap, social kompetens, emotionell intelligens, empati, självkänedom, normalitet

Abstract

In this study the part of the school in the governing of the students will be reviewed, especially from, the Knowledge of Life.¹ In some schools in Sweden there has been a subject called: the Knowledge of Life for some years. It was the schools which came up with the idea and they took the initiative, which is why it is called a bottom-up movement. The platform for our study has been the textbooks for the subject Knowledge of Life, and we have chosen to work mainly with a textbook called *Livsviktigt*. Knowledge of Life has no national syllabus, and therefore the content of the course and the general concept may vary. In our study we have focused on the student's inner emotional development as a reason for processes of socialisation. The questions have been what kind of a student the schools want to create with the Knowledge of Life and what the reasons might be. There are two different kinds of ambitions colliding in this governing project: It is the ambition of the individual growth of the student with a parallel of constructing of the model student as a well-behaved, positive and accommodating student. This is based on a generally accepted normality.

Sammanfattning

I den här studien studeras skolans fostrande roll av eleven i allmänhet och inom livskunskap i synnerhet. På en del skolor runt om i Sverige finns sedan ett antal år ett tämligen nytt ämne som heter just livskunskap. Initiativet kommer från skolorna själva och är vad man kallar en bottom-up rörelse. Plattformen för vår studie har varit olika läromedel i livskunskap och framförallt att närgranska ett läromedel som heter *Livsviktigt*. Livskunskap har ingen nationell kursplan och därför kan innehållet skifta från olika skolor och likaså omfattningen. Vi har lagt fokus i vår studie har legat på elevernas inre utveckling som ett motiv för en socialisationsprocess. Frågeställningen har bland annat varit vilken sorts elev det är som man vill skapa med livskunskap och vilka motiv so, ligger bakom. Vi kan se att det är två olika målsättningar som krockar i detta fostrande projekt: Dels ambitionen med den individuella utvecklingen av varje elev parallellt med formandet av en idealbild av den skötsamma, positiva och följsamma eleven baserad på en förhärskande normalitet.

---

¹ the Knowledge of Life is a translation of the Swedish word; livskunskap, that we got from Jönköpings Högskola.

Innehållsförteckning

Abstract	1
Sammanfattning	1
1. Inledning	3
1.1 Syfte, avgränsning och frågeställningar	4
1.2 Uppsatsens disposition	4
1.3 Metod	5
1.4 Teori	6
1.4.1 Skolfostran i ett historiskt perspektiv	6
1.4.2 Socialisation	7
1.4.3 Psykisk ohälsa	8
1.4.4 Individualisering	9
1.4.5 Normalitet	9
1.4.6 Uppsatsens bakomliggande teorier	11
2. Resultat och analys	12
2.1 Styrdokument	12
2.2 Vad är livskunskap?	13
2.3 Läromedel som används i livskunskap	15
2.3.1 <i>Livskunskap</i>	15
2.3.2 Kompissamtal	17
2.3.3 Projekt Charlie	18
2.3.4 Forumspel	20
2.4 Birgitta Kimber	21
2.4.1 Den emotionella intelligensen	21
2.4.2 Social och emotionell träning	22
2.4.3 Risk- och skyddsfaktorer	23
2.4.4 Lärarens roll	24
2.4.5 Läromedlet <i>Livsviktigt</i>	25
Pedagogiska riktlinjer	25
Lektioner inom materialet <i>Livsviktigt</i>	25
Självkänedom	26
Hantera känslor	27
Empati	28
Motivation	29
Social kompetens	30
3. Diskussion	31
3.1 Varför livskunskap	31
3.2 Läromedlet <i>Livsviktigt</i>	33
3.3 Socialisation	34
3.4 Individualism	36
3.5 Normalitet	37
3.6 Avslutande diskussion	38
4. Referenser	39
Elektroniska källor	40

1. Inledning

Det relativt nya skolämnet livskunskap har intresserat oss både när vi arbetat som lärare och under vår tid på lärarutbildningen. Vid studerandet av olika styrdokument insåg vi att det inte fanns några centrala riktlinjer att arbeta efter i detta ämne. Detta bidrog till att vi blev intresserade att studera livskunskap närmare. Det finns en del forskning om hur livskunskap bedrivs på olika skolor men inte speciellt mycket om litteratur och teoribildningen runt själva ämnet. Vi valde därför att analysera den litteratur och de läromedel som finns i ämnet.

Själva ordet livskunskap är ett stort och övergripande ämne vilket även kan låta nog så pretentiöst; livskunskap, kunskap om livet. Innebär det kunskaper om meningen med livet? Kan det vara hur man ska klara av sin vardag och till exempel hur man betalar sina räkningar eller söker ett arbete?

När skolan diskuteras i massmedia idag kan det vara med ord som ”skadegörelse, dåliga studieresultat och våld.”² I en statlig utredning hävdas att ungdomarna mår tre gånger sämre och känner oro och ångest och att många har problem med sömnen.³ Det är i dessa diskussioner som livskunskap kommer upp som ett bevis på en åtgärd på att man har börjat ta tag i skolans problem.⁴ Behovet av att undervisa eleverna i hur de skall hantera sina liv kommer bland annat från lärare och elevvårdsteam som arbetar i skolan och har vuxit fram ur ett behov av att möta elevernas längtan efter samtal om för dem angelägna frågor. Livskunskap är följaktligen en bottom-up rörelse.⁵ Detta för tankarna till begreppet den ”dolda läroplanen” som beskriver en dold läroplan parallellt med den kunskapsorienterade läroplanen som fokuserar på elevers lärande och anpassning till skolans krav.

De tankar och teorier som finns inom livskunskap om att utveckla elevernas inre liv kan jämföras med ett citat från Lpo94: ”Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i

---

² Per Luthander (2007-01-20) *Bara svenska tillåtet i krisdrabbade skolan*, Dagens Nyheter

³ Statens offentliga utredningar (2006) *Ungdomar stress och psykisk ohälsa*, SOU2006: 77, Stockholm: Edita Sverige AB, s. 13

⁴ Berit Román (2002) *Att implementera Livskunskap i skolans verksamhet – Fallstudier i fyra Göteborgsskolor*, Göteborgs Universitet: Institutionen för pedagogik och didaktik, s. 7

⁵ Román, *Att implementera livskunskap i skolan*, s. 7

ansvarig frihet.”⁶ Delar av lärarens uppdrag i livskunskap har vi jämfört med det traditionellt fostrande traditionen som skolan har haft genom historien fram till idag.⁷ Det är den delen av livskunskapsämnet, att utveckla elevernas inre liv, som vi kommit att fokusera på. Vi har granskat denna aspekt och stannat upp vid Birgitta Kimbers teorier och hennes läromedel *Livsviktigt*.⁸

1.1 Syfte, avgränsning och frågeställningar

Av tradition har skolans arbete bland annat en fostrande aspekt. Med fostrande avses arbetet som utförs i skolan av vuxna med att leda elevernas arbete i att utveckla sig själva och deras inre liv. Vi har studerat hur skolan arbetar med att utveckla elevernas inre liv och den fostrande aspekten i detta avseende. För att avgränsa oss har vi valt att fokusera på det relativt nya skolämnet livskunskap varför livskunskap undervisas och vad det innebär.

Syftet är att fokusera på detta ämne utifrån en fostrande aspekten i den litteratur och de läromedel som finns inom livskunskap. För att uppsatsen skall vara av rimliga proportioner har vi valt att titta mer ingående på Birgitta Kimbers läromedel *Livsviktigt*.⁹

De frågeställningar som fokuseras på är: Vilken sorts elev är det som man vill fostra med livskunskap? Varför vill skolan införa livskunskap?

1.2 Uppsatsens disposition

I kapitel ett redogörs bland annat för de olika teorier om skolans fostrande roll, socialisation och elevsyn som uppsatsen tar avstamp i. Vidare i kapitel två, **Resultat och Analys**, redogörs för skolans styrdokument på flera nivåer och hur de överensstämmer med ämnet livskunskap. Därefter beskrivs några olika läromedel som finns tillgängliga om livskunskap. Sedan följer en närstudie av Birgitta Kimbers teorier och hennes läromedel *Livsviktigt*. Slutligen i kapitel tre, **Diskussion**, diskuteras innehållet i uppsatsen utifrån de olika teoretikernas tankar som vi redogjort för i teorikapitlet samt våra egna slutsatser och reflektioner.

---

⁶ Lpo 94, Skolans värdegrund och uppdrag, 1994, 1

⁷ se kap. Teori 1.4.1

⁸ Birgitta Kimber (2001) *Livsviktigt 9, Elevbok*, Malmö: Gleerups utbildning AB

Birgitta Kimber (2001) *Livsviktigt 9 Lärarhandledning*, Malmö: Gleerups utbildning AB

1.3 Metod

De läromedel som vi har studerat är material som vi själva har mött under vår lärarutbildning och vid samtal med olika lärare som vi har varit i kontakt med.¹⁰ Vi vill samtidigt påpeka att detta inte är en inventering av allt material utan ett urval har gjorts utifrån dessa kriterier.

Materialet som har analyserats närmare är Birgitta Kimbers läromedel *Livsviktigt* för årskurs 8 det vill säga lärarhandledningen samt elevbok.¹¹ För att förtydliga hennes teorier har även hennes bok *Att främja barns och ungdomars utveckling* använts.¹² *Livsviktigt* används bland annat i en kommun söder om Stockholm. Analysverktyget som har använts är en kvalitativ hermeneutisk texttolkning. Arbetssättet innebär att ”man bör alltså systematiskt pröva olika möjliga tolkningar tills man funnit den mest rimliga tolkningen i ljuset av all möjlig tillgänglig information.”¹³ Där en tolkning av det vi anser vara centralt i litteraturen har gjorts. Det handlar om en texttolkning som inte bara ser enskilda delar utan växelverkan mellan de olika delarna och helheten. För att se helheten analyseras delar för att sedan åter sätts samman till en helhet. I vårt fall leder det till att vi analyserar Kimbers olika centrala begrepp för att sedan föra ihop analysen till en helhet. Ett ytterligare verktyg som vi har valt att använda i vår uppsats verktygslåda är de socialkonstruktivistiska tankegångarna. Den konstruktivistiska grundpositionen är att relationer är grunden till alla mänskliga handlingar vilka är avhängiga av situationen och kontexten och därmed påverkar den vårt handlande.

Inom alla vetenskapliga sammanhang krävs att resultat bekräftas. Reliabiliteten står för att resultaten skall vara pålitliga och validiteten för att resultaten skall vara giltiga. Resultat är en tolkning av verkligheten och den ser olika ut beroende på betraktarens öga, vilka verktyg som har använts är och vilka normer och värderingar som finns i

---

⁹ Ibid.

¹⁰ De lärare som vi har varit i kontakt med arbetar på Katarina Södra skola, Mälarhöjdens skola, Spånga gymnasium och grundskola och Trädgårdsstadsskolan.

¹¹ *Livsviktigt 9* är till för årskurs 8, vårt förtydligande

¹² Birgitta Kimber (2004) *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, Solna: Ekelunds förlag

¹³ Bengt Starrin & Per-Gunnar Svensson (1994) *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*, Lund: Studentlitteratur, s.83

betraktarens bakgrund.¹⁴ Det som kan vara ett problem när livskunskap analyseras är att det inte finns en total överblick över ämnet i och med att det inte är ett nationellt uppdrag.

1.4 Teori

1.4.1 Skolfostran i ett historiskt perspektiv

I början av 1900-talet hade skolan uppdraget att ”fostra barnen till sunda människor med friska och starka kroppar.”¹⁵ Genom att fostra kroppen formades även barnets ”vilja, karaktär och attityder.”¹⁶ På det tidiga 40-talet kom det att handla mer om folkets och nationens nytta. Kroppslig fostran ersattes av karaktärsfostran och följaktligen blev den mentala fostran mer central än tidigare. Efter andra världskriget kom demokratitanken att genomsyra skolans fostringsideal där begreppet ”personlighetsdanning” var central. Psykologisk vetenskap var utgångspunkten för lärarens fostrande uppdrag. Målet var att fostra fria demokratiska individer som skulle bära upp ett demokratiskt samhälle.¹⁷ Begreppet medborgarfostran kom på 60-talet där ”skolbarnen skulle förberedas för ett modernt, tekniskt avancerat och föränderligt samhälle.”¹⁸ I en fungerande demokrati framhölls en rationell medborgare som var anpassad till konsumtionssamhället.

Skolans uppgift var att fostra eleverna både att följa de rådande normerna ute i samhället och i skolan. De olika normbrotten har däremot förändrats, då var lögnen var den vanligaste normförbrytelsen.¹⁹ En av anledningarna till detta var rädslan för auktoriteten som i sin hand hade agan som ett redskap mot normförbrytelser. Fostransaspekten behandlade snarare uppförande och disciplin vilket man kan kalla den yttre osynliga sfären. Medan man idag snarare arbetar mer med det inre icke synliga fostransaspekten.²⁰

---

¹⁴ Jan Hartman (1998, 2004) *Vetenskapligtänkande: från kunskapsteori till metodteori*, Lund: Studentlitteratur, s. 145-149

¹⁵ Jonas Qvarsebo (2006) *Skolbarnets fostran: enhetskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962*, Linköping: Institutionen för tema, Tema Barn, Linköpings universitet, s. 65

¹⁶ Ibid. s. 65

¹⁷ Ibid. s. 66

¹⁸ Ibid. s. 66

¹⁹ Joakim Landahl (2006) *Auktoritet och Ansvar. Lärarens fostrans och omsorgsarbete i historisk belysning*, Stockholm: Arbetslivsinstitutet, s. 40

²⁰ Qvarsebo, *Skolbarnets fostran*

1.4.2 Socialisation

När fostran diskuteras kan man inte komma förbi begreppet normalitet vilket blir en sorts strävansmodell för eleven. Genom att mana fram positiva och förnuftiga handlingar sker en form av maktutövande som samtidigt är normaliserande enligt Bartholdsson.²¹ Hon hävdar att ”elevsocialisation som ett didaktiskt socialisationsprojekt till en väsentlig del handlar om att forma en viss person, en viss normalitet som är önskvärd i skolan.”²² Med didaktisk socialisation avser Bartholdsson en fostrande socialisation där det råder åldershierarki vilket innebär att den vuxne har tolkningsföreträde och det är dennes värderingar och normer som avgör vilka mål som skall nås.

Persson diskuterar vad elevsocialisation är och varför social kompetens har blivit ett centralt begrepp i den allmänna debatten.²³ Han hävdar att dagens människor inte är mindre socialt kompetenta än gårdagens. En av anledningarna till att många går omkring med denna villfarelse är, enligt Persson, den snabba samhällsutvecklingen vilken leder till att vi inte känner igen oss i samhället.

Furedi påpekar att man åberopar människors psykiska ohälsa i många fall som roten till olika sociala problem. Åtgärderna som skall vidtas är följaktligen olika terapeutiska behandlingar.²⁴ Det är i olika socialisationssammanhang som hanterandet av känslor blir centralt. Han påpekar att västvärlden och det anglosaxiska samhället går mot en terapeutisk kultur där känslorna står i centrum. Fokuseringen på känslor är ett tecken på ett välmående och välutvecklat samhälle enligt Furedi.²⁵

Bartholdsson hävdar att målet för den lyckade socialisationen är trygghet och välbefinnande. Hon betonar att förmågan att kunna tala om sina känslor ingår som en del av socialisationen ”en påverkansfaktor föras in i den vänliga i den vänliga maktutövningens verktygslåda; vikten av att visa känslor och tala om dem.”²⁶ Det är

---

²¹ Åsa Bartholdsson (2007) *Med facit i hand- Normalitet, elevskap och vänlig maktutövning i två svenska skolor*, (under utgivning)

²² Ibid. s. 19

²³ Anders Persson (2000) *Social kompetens när individen, de andra och samhället möts*, Lund: Studentlitteratur

²⁴ Frank Furedi (2003) *Therapy Culture: Cultivating Vulnerability in an Uncertain Age*, London: Routledge, s. 24ff

²⁵ Ibid. s. 22-30

²⁶ Bartholdsson, *Med facit i hand*, s. 34

egentligen en träning i vad man ska känna och en slags verbal träning för en eventuell känsla som passar in i socialisationsrutinen. När känslorna framförs i en kontext är det den inlärd socialisationen som bestämmer vilka känslor som är lämpliga. Den känsla man väljer att benämna blir snarare en term för ett önskat uttryck i en språklig kontext. Det är följaktligen inte en fråga om känslor som vi ska visa eller inte visa utan en retorisk fråga. När man verbaliserar en känsla är det en pragmatisk handling eftersom man redan där gör ett eget övervägande huruvida känslan är adekvat eller inte.

Runfors studie påvisar att ett formande projekt väcker frågan om vem som har rätt att forma barnen. Skolan behöver ha föräldrarnas samtycke för att kunna lyckas i fostransprojektet hävdar hon. Föräldrarna måste acceptera att läraren är auktoriteten och detta måste grunda sig i en samsyn och ett samtycke mellan skolan och hemmet.²⁷

1.4.3 Psykisk ohälsa

Statens slutbetänkande om elevers psykiska hälsa påpekar att de flesta ungdomarna mår bra.²⁸ Stress och psykisk ohälsa har dock ökat från ca 9 % till nästan 30 % hos unga flickor och de ser även en ökning bland pojkarna men inte i samma omfattning. Det eleverna upplever som den mest stressande faktorn är skolan och då framförallt arbetet med inlämningsuppgifter och läxor.²⁹ En ytterligare stressande faktor är att man själv förväntas ansvara för sin skolgång. Utredningen hävdar ”Det finns tydliga samband mellan skolans förmåga att genomföra sitt huvuduppdrag och elevens psykiska hälsa. Att förbättra skolans kvalitet är därför angeläget.”³⁰ Utredningen påpekar även att 10% av dem som slutar grundskolan går ut utan godkända betyg. Åtgärder enligt utredningen är fler lärare, mindre skolor och färre elever i varje klass. Detta skulle bidra till att stressen skulle minska och eleverna skulle bli sedda.³¹ Det finns även ett samband mellan ungdomars psykiska hälsa och den rådande arbetslivssituationen samt den ökade individualiseringen hävdas det.³²

---

²⁷ Ann Runfors (2003) *Mångfald, Motsägelser och marginaliseringar*, Stockholm: Prisma, s. 169

²⁸ SOU 2006:77, *Ungdomar stress och psykisk ohälsa*

²⁹ Ibid. s. 16

³⁰ Ibid. s. 23

³¹ Ibid. s. 16

³² Ibid. s. 17

1.4.4 Individualisering

Nordin-Hultman diskuterar varför fler och fler barn diagnostiseras.³³ Hon ifrågasätter varför det är barnet som skall åtgärdas och inte själva kontexten som till exempel pedagogiken eller den pedagogiska miljön. Man har fått en mer utvecklad helhetssyn på barnet poängterar hon. Det är de mjuka värdena som har tillkommit ”från en snäv bedömning av intellektuella funktioner och traditionell inlärningsförmåga vidgas bilden.”³⁴ De faktorer hon nämner är bland annat emotionell intelligens, empati och självförtroende. Dessa värden har bland annat ansetts tillhöra barnets karaktär och har tidigare varit för känsligt att prata om på till exempel ett utvecklingssamtal. Hon ifrågasätter dock konsekvenserna av att redan från tidig ålder ifrågasätta sig själv och att utmana sig själv vad man kan göra bättre. De psykologiska teorierna har följaktligen blivit mycket centrala inom pedagogiken. I skolans värld lägger man oftast ett utvecklingspsykologiskt perspektiv på det pedagogiska arbetet vilket hon ställer sig frågande till.

1.4.5 Normalitet

Nordin-Hultman ser olika förklaringsmodeller till hur man analyserar barn som inte passar in i normaliteten och de tillskrivs olika psykologiska, biologiska eller sociala orsaker. En anledning kan vara att man försöker skapa en helhetsbild som ger en så typisk bild som möjligt av det problematiserade barnet. Den vanligaste metoden är att se vilka situationer som barnet inte klarar av. Man försöker att se barnet genom individen och genom att studera den samhälleliga och sociala kontexten. Det paradoxala är hävdar Nordin-Hultman att trots att det kontextuella samspelet studeras leder detta till en individualisering ”till individualiseringar av barns handlingar och till det som händer söks i det som barnen har med sig in i situationer[...] Det är barnen som har - och är problemen.”³⁵

Normalitetens förhållande till mångfalden i skolan diskuterar Runfors.³⁶ En lärare påpekar att elever med problem från segregerade förorter ”började skolan med *sämre ingångsvärden*.”³⁷ Runfors poängterar att ”idealkategorierna *vanliga barn/svenska barn*

---

³³ Elisabeth Nordin-Hultman (2004) *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande*, Stockholm: Liber AB

³⁴ Ibid. s. 17

³⁵ Ibid. s. 19-20

³⁶ Runfors, *Mångfald, Motsägelser och marginaliseringar*

³⁷ Ibid. s. 145

bildade en måttstock för vad en skolnybörjare ska ha med sig i sin ryggsäck hemifrån.”³⁸ För att förbättra ingångsvärdena anser lärarna i studien att de skall åtgärdas tidigare genom att ”utvidga den samhälleliga socialisationen.”³⁹ Språket är det centrala i diskussionen runt sämre ingångsvärde. Runfors hävdar att ”svenska språket är en idé om en gemensam referensram.”⁴⁰ Bland lärarna hon har intervjuat ser hon en ”koppling mellan att tänka lika och att tala lika.”⁴¹ Runfors påvisar att det är behärsknigen av det svenska språket som bekräftar hur man har lyckats med ”svenskhetskompetensen.” Hon poängterar att skolans fokusering på språkfrågan har gjort att formningsprojektet neutraliserats och dolts. Faran ligger i att det finns en outtalad normaliserad måttstock i skolans värld. Runfors använder sig av uttrycket ”utjämningsprojekt.” Man försökte få invandrarbarnen att bli kompenserade jämfört med de svenska barnen. Det negativa förhållningssättet kan ses i bilder som ”halvtomma glas snarare än halvfulla.”⁴²

Furedi kallar det för en ”terapeutisk fantasi” vilket bygger på att känslomässiga skador skapas i familjen eller ute i vardagen i ansikte mot ansikte, men inte i skolans värld.⁴³

Bartholdsson har intervjuat olika lärare och de påpekar att det är elevernas känslomässiga problem som är anledningen till ordningsproblematiken i skolan.⁴⁴ Det är bristen på trygghet hos eleverna som orsakar skolans problem. Det är följaktligen ett individuellt problem där individens, det vill säga elevens inre måste utvecklas.

Bartholdssons tar upp skolans fostrande roll och studerar hur barnet formeras in i vad hon kallar ett elevskap.⁴⁵ Hon använder begreppet elevskap istället för till exempel elevroll eller elevidentitet. Detta för att påvisa dynamiken där identiteten är en dynamisk aspekt knuten till relationer och normer i ett bestämt sammanhang. ”Elevskapet är således produkten av en mängd relationer, avgränsade till skoltid och skolrum.”⁴⁶

---

³⁸ Runfors, *Mångfald, Motsägelser och marginaliseringar* s. 145

³⁹ *Ibid.* s. 149

⁴⁰ *Ibid.* s. 157

⁴¹ *Ibid.* s. 157

⁴² *Ibid.* s. 167

⁴³ Furedi, *Therapy Culture*, s. 66

⁴⁴ Bartholdsson *Med facit i hand*, s. 35

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Bartholdsson *Med facit i hand*, s. 19

Bartholdsson talar om en "seendets diskurs" som en del av lärarprofessionen vad det gäller formerandet av elevskapet.⁴⁷ Det är speciellt lärarens förmåga att urskilja avvikelser. Detta manifesteras i uttryck från lärarna som att "eleverna inte känner sig sedda" och att "de får för lite uppmärksamhet". Det finns en tradition inom skolan, hävdar hon att seendets diskurs fungerar som en sorts allomfattande expertfostrare.

Bartholdsson påpekar att man i skolans värld jämställer mognad med anpassning till elevskapet. En elev som har problem med skolan kan enligt lärarna i Bartholdssons studie ha sen mognad.⁴⁸ När man klarar av att göra läxor utan protester är detta ett tecken på mognad. "Att som elev inte motsätta sig skolans intrång i tillvaron utanför skolan var således en mognadsmarkör."⁴⁹ En elev som inte fungerar avfärdas därför som ett mognadsproblem. Skolan har inget med det hela att göra utan det är hos individen som felet ligger.

1.4.6 Uppsatsens bakomliggande teorier

De socialkonstruktivistiska teorierna som har använts som utgångspunkt i vår studie, där Vygotskij är en av företrädarna, understryker de sociala faktorernas betydelse för inläring.⁵⁰ All kunskap som inhämtas är beroende av värderingar och den kulturella kontexten. Didaktiskt kan det ses som att "den studerandes eget och aktivt sökande efter mening"⁵¹ vilket har betydelse för motivationen i inläringen. De studerande ska ha stor möjlighet att påverka sin egen utveckling. Kunskap är något som konstrueras av eleven, inte något som man matas med, och som skall ses i den sociala kontext som den samspelar med. Språket har en nära korrelation med kulturen där den sociala interaktion är en av grundpelarna. Det inre språket resulterar i det verbala tänkandets bas. Vygotskij poängterar att utvecklingen inte styr lärandet utan det är lärandet som går före utvecklingen.⁵²

---

⁴⁷ Ibid. s. 107

⁴⁸ Ibid. s. 134

⁴⁹ Ibid. s. 141

⁵⁰ Birgitta Kullberg (2004) *Lust- och undervisningsbaserat lärande- ett teori bygge*, Lund: Studentlitteratur, s. 128

⁵¹ Ibid. s. 128

⁵² Knud Illeris (1999) *Lärande i mötet mellan Piaget, Freud och Marx*, Lund: Studentlitteratur, s. 15

2. Resultat och analys

2.1 Styrdokument

Vad säger styrdokumenterna om fostran, social kompetens och livskunskap? I Skollagens allmänna föreskrifter står det att skolan ”i samarbete med hemmen skall främja elevernas harmoniska utveckling till ansvarskännande människor.”⁵³ Ordet fostra nämns endast i samband med förskoleverksamheten som ska ”genom pedagogisk verksamhet erbjuda barn fostran och omvårdnad.” I anknytning till elevens harmoniska sida betonas hemmets betydelse. Personlig trygghet och självkänsla grundläggs i hemmet, men även skolan har en viktig roll betonar skollagen.

Går vi vidare och läser i läroplanen Lpo 94 finner man ordet fostra fyra gånger i olika former. Det står i värdegrunden ”att individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande”. Läroplanen beskriver det även så att ”utbildning och fostran är i djupare mening en fråga om att överföra kulturarv.” Där betonas vikten av att överföra värden, traditioner, språk och kunskaper till nästa generation. Denna formulering påminner om det förhållningssätt som skollagen betonar beträffande att skolan skall vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran och utveckling och att arbetet måste ske i samarbete med hemmen. Vidare i läroplanen står det även att skolan skall klargöra skolans normer och regler vilka är en grund för samarbetet.

I Lpo 94 talar man inte så explicit om elevens enskilda utveckling men i de fall som det förekommer betonas att det kan vara som en motivation till elevens kunskapsutveckling. Därför kan man säga att fostran där har ett dubbeldidaktiskt syfte. Skolan skall fostra för att gagna elevens kunskapsutveckling.

I Stockholms skolplan som är ifrån år 2000 och därmed är yngre än Lpo 94 nämns ordet fostra en gång ”Skolan skall fostra, men inte överta hemmets ansvar.” Vidare skall skolan ”bistå föräldrarna med att få eleverna att förstå och respektera de normer, etiska och moraliska koder som gäller i vår sociala gemenskap.”

---

⁵³ Skollag (1985:1100) kap 1 Allmänna föreskrifter, Utbildning för barn och ungdom

I Stockholms skolplan har ordet ”empati” tillkommit. ”Skolan skall hjälpa eleverna att utveckla empati och respekt för andra människors lika värde. Det innebär att skolan aktivt skall arbeta mot mobbning, rasism, sexuella trakasserier och kränkande språkbruk.”⁵⁴ Ordet empati förekommer inte, vare sig i Skolagen eller i Lpo94. Vi hittar inte heller ord som social kompetens. Det finns däremot olika beskrivningar om elevens harmoniska utveckling och att eleven skall ingå i den sociala gemenskapen

Enligt Utbildningsdepartementet finns det inga planer på att införa livskunskap som ett eget ämne utan det ingår redan i kursplanerna för befintliga ämnen på grundskolan.⁵⁵ Däremot finns det inom ramarna för elevens val eller skolans val möjlighet att arbeta med teman som livskunskap. Det skall dock tilläggas att det finns som en kurs på gymnasiet.

2.2 Vad är livskunskap?

Eftersom livskunskap på grundskolenivå inte är ett eget ämne finns inte heller någon egen kursplan eller några betygskriterier på nationell nivå. Detta leder bland annat till att läromedelsförfattarna har en stor frihet i vad deras material skall innehålla så länge det inte krockar med läroplanens generella riktlinjer. Skolans personal har också en stor frihet att välja vilka områden som skall tas upp. I tidskriften *Skolhälsovård* diskuteras livskunskap och där påpekar man: ”För eleverna är det viktigt att innehållet har en anknytning till deras livssituation, och att undervisningen utgår från de ungas egen verklighet.”⁵⁶

Bland dem som förespråkar livskunskap talas det mycket om att ”många barn och ungdomar har svårt att handskas med relationer och samspel med jämnåriga och vuxna.”⁵⁷ Det är genom dessa resonemang som ett behov av olika åtgärder som livskunskap vuxit fram. De olika eventuella teman som har diskuterats och som livskunskap skulle kunna innefattas av är konflikthantering, social och emotionell träning, sex och samlevnad, alkohol, narkotika och tobak. Målet med livskunskap är enligt tidskriften *Skolhälsovård* ”att öka elevernas möjlighet att förstå och hantera sin

---

⁵⁴ Stockholms kommunfullmäktige (2000) *Ny kurs för Stockholms skolor 2000 - Skolplan för Stockholms stad*

⁵⁵ Utbildnings departementet, Brev från: Kent Eriksson Departement sekreterare skolenheten, U2007/3041/S, 30 april 2007

⁵⁶ Skolhälsovård (1999-2000) *Kursplan i livskunskap*, Göteborg: Gothia förlag, s. 27

⁵⁷ Agneta Nilsson (2001) *Det goda samspelet - går det att lära ut?* Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset i samarbete med Folkhälsoinstitutet, s. 7

tillvaro på ett meningsfullt sätt och att stärka deras emotionella kompetens.”⁵⁸ Behovet av att undervisa eleverna i hur de skall kunna hantera sina liv kommer bland annat från de lärare och elevvårdsteam som arbetar i skolan. Román använder sig av begreppet ”bottom up - rörelse som har vuxit fram ur ett stort behov av att möta elevernas längtan efter samtal om för dem angelägna frågor.”⁵⁹ De vill hjälpa sina elever till ett bättre liv där de själva har möjlighet att möta svårigheter och lösa problem. Det som framhävs är ungdomars behov av samtal om ämnen som sexualitet, samlevnad och få svar på egna frågor.⁶⁰

Litteraturen som vi har läst tar upp vilka olika områden som livskunskap kan innehålla. Thomi och Lindbergs studie påvisar att eleverna i årskurs nio tyckte att de viktigaste livsfrågorna att diskutera var världens framtid, krig, trygghet, ensamhet/övergivenhet, sex och samlevnad, framtid, liv/död, miljö/natur, mänskliga rättigheter samt allas lika värde.⁶¹ Skolpersonalen som de intervjuade i samma studie ansåg ”att relationer, sex och samlevnad och elevernas personliga framtid är av störst intresse för eleverna.”⁶² Skolpersonalen ville också att eleverna skulle diskutera etik och moral för att utveckla sin sociala kompetens. Thomi och Lindberg poängterade skillnaden mellan vad skolpersonal och elever tyckte var viktigast att diskutera. ”Det visar sig att eleverna har ett intresse för frågor som rör ett större område än de jag - inriktade frågor som skolpersonalen anser att eleverna intresserar sig för.”⁶³

Det finns en hel del läromedel och material ute på marknaden som kan användas inom livskunskap såsom till exempel *Charlie, Kompissamtal, Livsviktigt, Lion Quest, Forumspel, Du & Jag, Rätt & Fel från Brå, Gruppen som grogrund* och *Livskunskap*.

I början på maj 2007 har en grupp skolledare och pedagoger ansökt om att starta 50 nya friskolor inför läsåret 2007-08.⁶⁴ Profilen i dessa friskolor kommer att vara just livskunskap där eleverna får undervisning i ämnet tre timmar i veckan. Den som kommer att vara ansvarig för ämnet är leg läkare och specialist i allmän och

---

⁵⁸ Skolhälsovård, *Kursplan i livskunskap 1999/2000*, s. 27

⁵⁹ Román, *Att implementera livskunskap i skolan*, s. 7

⁶⁰ Nilsson, *Livskunskap det goda samspelet*, s. 12

⁶¹ Agnés Tohmi, & Brittmarie Lindberg (2006) *Livskunskap som ämne i skolan - en jämförelse mellan elevers och lärares syn på viktiga livskunskapsfrågor*, Falun: Högskolan Dalarna, s. 29

⁶² Ibid. s. 28

⁶³ Ibid. s. 29

rättpsykiatri.” - Att sätta en vanlig lärare att prata om livsfrågor känns larvigt. Man vill ju ha någon som kan något.”⁶⁵ Detta hävdar Mikael Flovén som är initiativtagaren och vars far är den ansvarige i ämnet livskunskap. En egen lärobok i ämnet med en mer existentiell och kognitiv inriktning kommer att framställas för att få just denna inriktning. De anser att den litteratur som finns på marknaden inte är anpassad till deras profilering mot livskunskap.

2.3 Läromedel som används i livskunskap

I det här kapitlet beskrivs ett urval av några läromedel som används inom området livskunskap. Läromedlen som beskrivs används på olika stadier inom skolan. Där *Charlie* och *Kompissamtal* används från skolstart och uppåt och där *Livskunskap* och *Forumspel* används för de äldre barnen.

2.3.1 Livskunskap

Nina Magnussons bok *Livskunskap* bygger på intervjuer med unga människor som berättar om sina olika livsöden. Varje kapitel börjar med en sann berättelse ur en ung människas liv och följs därefter av diskussionsfrågor och avslutas med en faktadel. Varje berättelse fokuserar på ett tema. De teman som tas upp är; yrkesval, politiskt engagemang, idrottsstjärna, kärlek och sex, homosexualitet, skilsmässobarn, att växa upp som adoptivbarn, anorexi och bulimi, alkoholism och missbruk, mobbning, misshandel, vanvård och våldtäkt, incest, livsrum, döden, olika könsroller samt din egen självbild. Hennes uppmaning till läsarna är ”Det ska vara du själv som tar makten över ditt liv.”⁶⁶

Boken innehåller inga lektionstips eller lektionsplanering utan går att använda både som diskussionsunderlag eller som egen läsning. Det finns frågeställningar att fundera över efter varje berättelse. I följande avsnitt redovisas ett kapitel från Nina Magnussons bok. Detta kapitel har temat döden.

---

⁶⁴ Torbjörn Tenfält, (2007:8) ”*Själavandrare*” vill starta 50 friskolor, Skolvärlden, Stockholm: Lärarnas Riksförbund, s. 12

⁶⁵ Tenfält, ”*Själavandrare*” vill starta 50 friskolor, s. 12

⁶⁶ Nina Magnusson, (2006), *Livskunskap*, Stockholm: Liber AB

Döden, Kajsas mamma är död

Berättelsen börjar med att Kajsa som är 14 år beskrivs på ett mycket personligt sätt liksom hennes familj som består av hennes pappa och av hennes tre mindre syskon. Vi får veta hur det är att bo på en mindre ort där alla känner alla. Det sorgliga i familjens historia är att Kajsas sagomamma inte finns mer. Pappan hade råkat ut för en olycka i skogen och låg på sjukhus. Kajsa blev väckt morgonen efter olyckan av sin syster som då är åtta år som berättade att mamma inte gick att väcka. Hon skickade sin syster till grannen efter hjälp och ringde sin farmor. Barnen tillbringade sedan hela dagen hos grannen tills pappan kom hem i taxi och berättade att mamma var död. Tiden efter släpade sig fram och bestod mest av tårar. Kajsa var hemma från skolan i en vecka för att sedan gå tillbaka. Nu har det gått några år sedan mamman dog och saknaden och sorgen är stor. Det är svårt att prata inom familjen om saknaden efter mamman, det blir för jobbigt med alla känslor.

Efter berättelsen följer några funderingar:

- Vad tror du händer när någon dör? Finns det ett liv efter döden?
- Tror du på reinkarnation?
- Tror du att allt bara tar slut?
- Hur ser andra kulturer på döden? Vad vet du om det i så fall?
- Kan det finnas en mening i att unga människor dör? Eller beror det bara på slumpen?
- Är du rädd för din egen död? Hur? Varför?
- Är du rädd att andra ska dö? Hur? Varför?
- Många svenskar tror inte på Gud. Ändå väljer de att begravas på kyrkogården. Varför?
- Vad är det som är bra med din mamma och pappa?⁶⁷

I faktadelen som följer diskuteras att det finns många olika sätt att se på döden.⁶⁸ För unga människor kan det ibland kännas "oändligt avlägset" att diskutera detta ämne men i och med att döden kan komma oväntat när man minst anar det gör det inte mindre relevant hävdar Magnusson.⁶⁹ Man kan behöva hjälp med sitt sorgearbete och sorg kan

---

⁶⁷ Magnusson, *Livskunskap*, s. 148

⁶⁸ Ibid. s. 150-151

⁶⁹ Magnusson, *Livskunskap*, s. 149

kännas olika. Boken berättar även vad som händer med en död kropp efter det att någon har dött; om begravningsbyrå , kistan, och hur den döde bäddas ned i kistan och även att man kan få se den som är död innan begravningen. Man redovisar även att det går att välja olika typer av begravningar; askan kan strös i minneslund, i en urna eller i en kista.

2.3.2 Kompissamtal

Kompissamtal är en metod som Margareta Runstedt Christensen och Eva Bergman på Slottssvångskolan i Helsingborg har utarbetat. Enligt Lars Edling som är journalist och har skrivit boken om deras metod har motiverat deras arbetssätt på följande vis:

Jag menar att om skolan ska rusta för livet är det avgörande att eleverna ska rusta för livet är det avgörande att eleverna får lära sig att hantera konflikter, lösa känslomässiga problem, samverka i en grupp på ett vitalt sätt, lyssna, stiga fram inför en grupp människor och uttrycka tankar.⁷⁰

Han beskriver att eleverna behöver lära sig att välbefinnande och goda relationer är viktiga för livet och inläringen. Det ger ett sätt att arbeta förebyggande mot mobbing och hjälper till med att bygga elevernas självförtroende. Andra fördelar med dessa samtal är att när de fungerar på rätt sätt bidrar det till en positiv anda i klassrummet. ”Kompissamtalen kan lösa upp spänningar, förbättra klassrumsklimatet, underlätta lärarens jobb och därmed bana väg för ett effektivare skolarbete.”⁷¹ Det centrala i arbetet med kompissamtal är att eleverna ska lära sig att lösa konflikter genom att lära sig vara ”raka” och bli medvetna om sin egen roll i ett socialt samspel. Arbetssättet som används är samtal i något som kallas rundor, där barnen sitter i ring och ordet går till den som har något att berätta om konflikter de har lyckats lösa på egen hand. Andra rundan handlar om de har gjort någon kamrat ledsen och avslutas med den tredje rundan där de själva får berätta om de har råkat ut för något. ”I kompissamtalen talar man endast om sin egen roll, inte vad motparten har gjort.”⁷² Vid några tillfällen behöver eleverna visa vad det är som har hänt och spelar upp konflikten inför de andra. Följande punkter tas upp som de centrala inom kompissamtal.

- Modell att lösa konflikter med ord istället för med våld eller tystnad
- Mobbningsförebyggande
- Öva i att klä känslor och tankar i ord

---

⁷⁰ Lars Edling (1999) *Kompissamtal kommunikation istället för tystnad eller våld*, Solna: Ekelundsförlag, s. 71

⁷¹ Ibid. s. 11

⁷² Ibid. s. 32

- Öva empati
- Medvetenhet om sin egen roll
- Öva i att lyssna
- Öva i att tala inför publik
- Stå för en moraluppfattning som inte lägger vikt vid skuld och straff. Istället betonas det positiva i att ta ansvar för sin handlingar och förståelse för vad olika handlingar leder till.
- Erbjudna eleverna en process där de själva skapar sig en känslomässig medvetenhet som är omöjlig att läsa sig till.⁷³

Lärare som ska arbeta med kompissamtal måste ha en personlig mognad för att klara av att inte moralisera över elevernas handlingar utan vara intresserad av samtalen samt visa barnen respekt. Hon påpekar att det kan med en omedveten lärare urarta till ett förtryckarinstrument.⁷⁴

2.3.3 Projekt Charlie

Projekt Charlie är ett material för barn mellan 5-12 år. Vi har valt att ta upp det här programmet även om det inte är anpassat för högstadiet. Detta beror på att det var ett av de första läromedlen som kom och som fortfarande används. Projekt Charlie arbetar förebyggande och man arbetar med att man får öva upp sin självkänsla, sin emotionella intelligens och sin sociala kompetens genom olika typer av övningar.⁷⁵ Eleverna undervisas i livskunskap och lär sig att; uttrycka och hantera känslor, empatiträning, stå emot grupstryck: Det är en mobbingförebyggande metod i och med att ”Barnen som deltar i Projekt Charlie ökar känslan av trygghet i livets olika situationer.”⁷⁶

Undervisningsprogrammet tillkom i USA på 70-talet efter en droginvasion och har därefter anpassats till svenska förhållanden och används sedan 1991 i skolor i hela landet. Projekt Charlie använder sig av regelbundna övningar, lektioner, rollspel och lekar. Man låter eleverna lära sig att förstå, uttrycka och hantera sina känslor. Metoden hjälper bland annat eleverna att bygga upp en positiv självbild, lösa konflikter och stärka empatiförmågan. ”Barnen får en djupare förståelse för sig själva och andra,

---

⁷³ Edling, *Kompissamtal kommunikation istället för tystnad eller våld*, s.13-14

⁷⁴ Ibid. s. 29

⁷⁵ Projekt Charlie www.projekcharlie.se 2007-05-07

⁷⁶ Ibid.

vilket är en förutsättning för fungerande relationer i livets alla kommande vänskaps-, arbets- och kärleksrelationer.”⁷⁷ Man arbetar efter följande system:

1. Självmedvetande

Barnen utvecklar sin självkänsla och emotionella intelligens.

I detta avsnitt får barnen bland annat lära sig:

Bygga upp en positiv självbild / egenvärde

Uttrycka sina känslor

Hantera rädsla, ilska och oro

Träna sin förmåga att lyssna

2. Relation – familj och vänner

Barnen lär sig att skapa och upprätthålla positiva och meningsfulla relationer. I detta avsnitt ingår bland annat:

Konfliktlösning

Förmåga att kommunicera

Jag-budskap

Samarbete

3. Beslutsfattande – val och konsekvenser

I detta avsnitt tränar sig barnen bland annat att:

Bli medvetna om sina val – att förstå konsekvenser och risker med de beslut de fattar.

Bli medvetna om egna och andras värderingar.

Sätta gränser/säga nej

Stå emot grupptryck

4. Alkohol och droginformation

Information om skadeverkningar vid bruk av tobak, alkohol och andra droger.

Egna, vänners och samhällets attityder och värderingar till tobak alkohol och droger och dess verkningar

Stå emot grupptryck / säga nej

Tillit till de vuxna / se vuxna som en resurs

---

⁷⁷ www.projektcharlie.se

5. Justa kompisar

Barnen lär sig uppskatta varandras olikheter. De får möjlighet att grundlägga respekt och aktning för varje människa oavsett bakgrund

Avsnittet behandlar bland annat:

Handlingsberedskap för hantering av mobbing och sexuella trakasserier

Diskriminering

Fördomar

Konfliktlösning⁷⁸

2.3.4 Forumspel

Katrin Byréus har skrivit boken *Du har huvudrollen i ditt liv- Om forumspel som pedagogisk metod för frigörelse och förändring*. Forumteater eller forumspel som är ett annat namn kallas de förtrycktas teater och kommer från Brasilien. Byréus beskriver att:

Arbetsättet erbjuder metoder att analysera motsättningar och konflikter under kreativa former, pröva nya lösningar och hitta vägar ur stagnation, förtryckande mönster och förnedring. Det är en inspirerande teatermetod för att nå ökad självkänedom för alla som arbetar med människor.⁷⁹

Forumspelsmetoden utgår från att några elever dramatiserar ett aktuellt problem där någon av rollinnehavarna misslyckas med att lösa sitt problem. Vem som helst i publiken har möjlighet att säga stopp när de vill bryta och då byta av en av aktörerna i scenen. Det kan vara vilken som helst, förutsättningen är att de tror att de har en lösning på problemet som de vill prova. Det viktiga är att man går upp och fortsätter spelet. Det skall inte stoppas upp av olika teoretiska förklaringar till varför man väljer olika lösningar. Det finns inget facit utan det finns oftast många olika lösningar på problemen som tas upp. ”I mitt arbete inom grundskolan känns det viktigt att ge unga människor redskap att bryta stämningar av apati och håglöshet. Det går att göra uppror, ändra missförhållanden...” påpekar Byréus.⁸⁰ Forumteaterns mål är att förvandla åskådaren från passiv till aktiv medskapare - huvudrollsinnehavare, att ge människan möjlighet att träna sig inför verkligheten, förbereda sig inför framtiden, och att bryta inre och yttre förtryck⁸¹

---

⁷⁸ www.projektcharlie.se

⁷⁹ Katrin Byréus (1990,2001) *Du har huvudrollen i ditt liv*, Stockholm: Liber AB s 12

⁸⁰ Ibid. s. 15

⁸¹ Byréus, *Du har huvudrollen i ditt liv*, s. 13

Ett forumspel kan ta upp ett för gruppen aktuellt ämne så som sexuella trakasserier, gatuvåld, grupptryck, rasism. Forumspel går ut på att lösa konflikter och inte vara rolig och underhållande, påpekar hon. Det centrala är att det inte är aktörerna som är aktiva utan själva förutsättningen är att alla inklusive åskådarna är aktiva.

2.4 Birgitta Kimber

I det här avsnittet redogörs Birgitta Kimbers teorier om SET-programmet och hennes läromedel *Livsviktigt* som används i livskunskap.⁸² Birgitta Kimber beskriver dagens situation för barn och ungdomar ”Barn och ungdomar slåss, skolk och vandalisering är vanligt, drogmissbruket ökar, alkoholdebuten verkar gå längre ned i åldrarna och alkoholkonsumtionen och den psykiska ohälsan ökar”⁸³. Svaret på detta, enligt henne själv, är att bryta den negativa trenden genom att stärka barns och ungdomars sociala och emotionella förmåga

2.4.1 Den emotionella intelligensen

Den emotionella intelligensen är ett centralt begrepp i Kimbers teoribygge.⁸⁴ Att vara emotionellt intelligent innebär att man ska kunna använda sina känslor som en hjälp för att de skall bidra till en ändamålsenlig anpassning till nya situationer.⁸⁵ Att vara emotionellt intelligent är också att kunna ha förmågan till insikt om sina och andras känslor samt kunna bedöma och hantera dessa känslor. Ett ofta synligt resultat av att vara emotionellt intelligent är att man är trevlig att vara med och får andra att må bättre. Vidare poängterar hon att de som är emotionellt intelligenta sällan söker efter ”ytlig njutning” utan i och med att fokus läggs på de egna känslorna och leder detta till en mognad och insikt.⁸⁶ Man har även lättare för att klara motgångar eftersom det finns en insikt om att det kommer att bli bättre. De som har ett lägre mått av emotionell intelligens har inte insikt om sina känslor och styrs därför av dem. En konsekvens är att man blir håglös eller deprimerad, man får problem med att planera sitt liv så att det blir meningsfullt. En annan konsekvens av att inte ha insikt om andras känslor kan vara att man uppfattas som burdus och otrevlig.

---

⁸² Vi kommer att utgå från hennes bok *Att främja barns och ungdomars sociala utveckling* eftersom det är där hon utvecklar de teorier som hon använder i läromedlet *Livsviktigt*.

⁸³ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s. 7

⁸⁴ Kimber hänvisar till Salovey, Peter & Mayer, John D (1990), *Emotional Intelligence*, och Goleman, Daniel (1997) *Känslans Intelligens*, Stockholm: Wahlström & Widstrand

⁸⁵ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s. 9

⁸⁶ Kimber hänvisa sina teorier till Salovey & Mayer. De hävdar att emotionell intelligens är konstant medan emotionella kompetenser går att träna.

2.4.2 Social och emotionell träning

För att förbättra sin emotionella intelligens kan man enligt Kimber öva upp sina emotionella och sociala färdighet, sin kompetens. Hon har utarbetat ett program i att träna dessa kompetenser som hon kallar SET. Hon har översatt sin metod SET, social och emotionell träning, från preventionsforskare i USA.⁸⁷ I USA kallas SET däremot för SEL, Social and Emotional Learning. Det som har lagts till i SET-programmet och som inte finns i det amerikanska SEL-programmet är elevinflytande. Anledningen till detta är av naturliga skäl att det är en av grundstenarna i Lpo94. Hon har en mycket fast struktur, men inom sitt material kan eleverna själva bestämma innehållet, påpekar hon⁸⁸. De kan till exempel välja om de vill prata eller avstå.

SET-programmets fem utgångspunkter är självkänedom, social kompetens, empati, motivation och att hantera känslor. Programmet är utarbetat för barn och ungdomar mellan 6-16 år. Det skall tränas två gånger per vecka upp till årskurs fem och sedan en gång i veckan. Kimber betonar att metoden bygger på regelbundenhet och att det skall tränas över en lång tid för att nå största möjliga effekt, helst skall eleverna arbeta med SET under hela sin skoltid⁸⁹. Hon understryker vikten av att alla lärare är positiva till metoden och behärskar den och att skolledningen stödjer arbetet. Det är viktigt att eleverna är motiverade i att träna SET-programmet. Detta kan motiveras genom att man till exempel förklarar hur viktigt det är att kunna få kamrater eller kunna fatta egna beslut⁹⁰.

Kimber poängterar att man skall ha speciella lektioner, livskunskapslektioner, där social och emotionell kompetens tränas in. Det kan finnas en motsättning att det istället borde genomsyra alla ämnen, påpekar hon ”Men det handlar inte om antingen-eller, anser hon.”⁹¹ Hon gör en jämförelse med ämnet engelska där hon säger att det inte räcker med att ha en språkbegåvning man måste träna också.⁹²

När social och emotionell kompetens tränas in, krävs det en regelbundenhet och ett långsiktigt perspektiv. Den emotionella kompetensen skall överföras och därefter

---

⁸⁷ Hivaktuellt (2001:4) *Livskunskap ett skolämne*, Stockholm: Statens folkhälsoinstitut s 15

⁸⁸ Ibid. s. 15

⁸⁹ Kimber, *Livsviktigt lärarhandledning 9*, s. 6

⁹⁰ Ibid. s. 9

⁹¹ Nilsson, *Det goda samspelet - går det att lära ut?*, s. 32

⁹² Hivaktuellt, *Livskunskap ett skolämne*, s. 15

tränas. Kunskapen implementeras genom ett repeterande. Effekten av detta resulterar i att eleverna reflexmässigt använder sig av de kunskaper som de har lärt sig. Det är inte fråga om någon inre process eller en social kontext där elevens egen tolkning av konceptet skall manifesteras. Eleverna skall automatiskt använda sig av de kunskaper som de har lärt sig. ”Att öva är synnerligen viktigt: Eftersom denna typ av inläring inte sker genom förståelse måste man öva mycket så att de nya sociala och emotionella mönstren blir bestående.”⁹³ Kimber hävdar att ”kunskap kan förmedlas”.⁹⁴ Hon konstaterar dock att vi lär oss på olika sätt och att man skall ha hjälp av alla sina sinnen i inlärningsprocessen. Man måste se till att varje barn får en chans att lära på det sätt som passar henne eller honom bäst.

Kimber poängterar vikten av att ha med föräldrarna i arbetet. ”Det är angeläget att föräldrarna är informerade om vad skolan arbetar med och hur det går till [...] SET-undervisningen berör ett område som föräldrarna är lika mycket experter på som läraren och som de finner så viktigt att de brukar vilja hjälpa till.”⁹⁵ För tillfället håller hon även på att skriva en bok om SET för föräldrar.

2.4.3 Risk- och skyddsfaktorer

Kimber beskriver olika typer av skydds- och riskfaktorer på individ-, familje-, kamrat-, skol- och samhällsnivå som barn och ungdomars utveckling påverkas av.⁹⁶

Riskfaktorer som nämns på de olika nivåerna är:

- Individnivå: koncentrationssvårigheter, bråkighet, droger, utanförskap aggressivitet och skolk.
- Familjenivå: psykisk sjukdom, bråk, kriminalitet, missbruk och föräldrar som inte bryr sig om sina barn.
- Kamratnivå: problem med kamrater och umgänge i asociala kretsar.
- Skolnivå: oordning, otrivsel, dålig kunskapsnivå, låga förväntningar samt brist på struktur.⁹⁷

Det är ingen större fara att det går illa för en elev om där bara finns en riskfaktor.

Däremot ökar risken fyra gånger för psykisk ohälsa eller problembeteende såsom

---

⁹³ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s. 33

⁹⁴ Kimber, *Livsviktigt lärarhandledning*, s.7-8

⁹⁵ Ibid. s.7-8

⁹⁶ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s. 26

⁹⁷ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s. 26

asocialitet, missbruk eller kriminalitet om det finns två riskfaktorer hävdar Kimber . Finns det tre riskfaktorer ökar riskerna tio gånger.⁹⁸ Skyddsfaktorer som kan motverka riskfaktorerna är enligt Kimber:

- Individnivå: Hög intelligens, social kompetens, emotionell stabilitet och stark KASAM⁹⁹
- Familjenivå: Föräldrar som har en bra relation till sina barn vilken är präglad av tillit och kärlek
- Kamratnivå: Behålla och få kamrater
- Skolnivå: tydliga förväntningar, skickliga pedagoger, god social ordning och en tydlig skolledning.
- Samhällsnivå: en utvecklad välfärdsstat¹⁰⁰

Tyngdpunkten på förslag för att stärka skyddsfaktorerna ligger fokuserade på individ- och skolnivå.

2.4.4 Lärarens roll

Kimber påpekar hur viktigt det är med beröm från läraren och hon poängterar att det är den mest effektiva metoden när man vill stärka elever till att bli motiverade att lära sig saker”.¹⁰¹ Hon påpekar dock att det är minst lika viktigt att berömma och stärka olika beteenden som att ge beröm för olika kunskapsprestationer.

Det är viktigt att läraren är ett gott föredöme och om detta förhållningssätt skulle brista är det angeläget att det diskuteras. Hon poängterar det goda exemplet att hela tiden påpeka när någon gör något bra utifrån SET-programmets tankar. Det är också av vikt att dessa tankar diskuteras på andra lektioner när situationer uppkommer.¹⁰²

Kimber beskriver vikten av att pedagogen har ett neutralt förhållningssätt, vilket betyder att man inte ska moralisera, tala om vad som är rätt eller fel utan att lyssna aktivt.¹⁰³ Kimber betonar att lärarens neutrala förhållningssätt är en förutsättning annars svarar och diskuterar eleverna på det sätt som de tror att läraren förväntar sig.¹⁰⁴

---

⁹⁸ Ibid. s. 26-29

⁹⁹ Kimber hänvisar här till Aaron Antonovsky (1987) *Hälsans mysterium*, Stockholm: Natur och Kultur, teorier om KASAM (=känslan av sammanhang). Han anger tre olika områden som är väsentliga: *Begriplighet: Hanterbarhet: Meningsfullhet*: De som har en stark KASAM klarar sig bättre i livet och har lättare för att klara stress enligt Kimber.

¹⁰⁰ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s. 27

¹⁰¹ Ibid. s. 67

¹⁰² Kimber, *Livsviktigt 9 lärarhandledning*, s.8

¹⁰³ Ibid. s. 9

¹⁰⁴ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s. 34

2.4.5 Läromedlet *Livsviktigt*

Vi kommer att analysera lärarhandledningen samt elevboken till *Livsviktigt* 9 för årskurs 8. Den metod som beskrivs i lärarhandledningen till *Livsviktigt* för högstadiet grundar sig på SET- programmet.

Pedagogiska riktlinjer

Kimber betonar vikten med att vara trogen SET- programmets röda tråd. Det finns en anledning, påpekar hon, att olika moment och övningar kommer i en specifik ordning. Börjar man att plocka övningar godtyckligt ”är risken stor att den önskade effekten (till exempel stärkta skyddsfaktorer för att undvika psykisk ohälsa) uteblir.”¹⁰⁵

Vikten av att följa den fasta strukturen i materialet motiverar hon med att jämföra med matematik ”utan struktur händer ingenting.”¹⁰⁶

Kimber poängterar att varje övning skall presenteras före övningstillfället av läraren antingen med ett eget bidrag eller med ett rollspel så att eleverna vet vad det är som är avsikten med varje övning och vilka sociala och emotionella färdigheter som kommer att läras ut och varför man behöver öva på det.

Hon uppmanar även till att ge läxa ibland dels för att öva dessa färdigheter ute i verkligheten men även för att involvera föräldrarna. Hela tiden skall föräldrarna hållas uppdaterade på vilka moment man arbetar med.

Lektioner inom materialet *Livsviktigt*

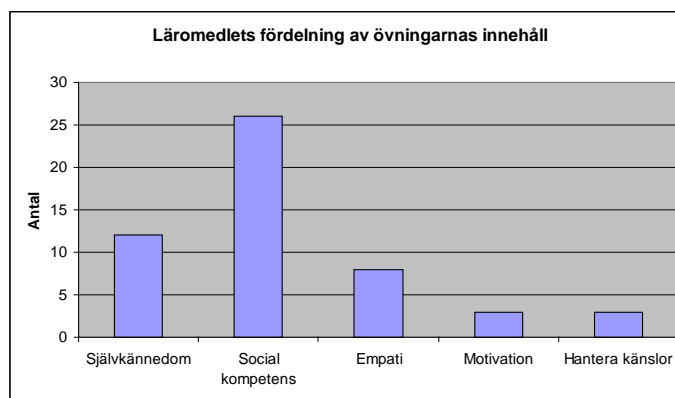
I följande kapitel redogörs för några utvalda övningar som *Livsviktigt* består av. Anvisningarna är hämtade ur både lärarhandledningen och elevboken *Livsviktigt* 9 för årskurs åtta. Det finns sammanlagt 28 olika övningar i elevboken. I lärarhandledningen finns ytterligare några reservövningar som inte kommer att tas med analysen. Övningarna som har analyserats har valts med tanke på hennes fem utgångspunkter (självkännedom, social kompetens, empati, motivation och hantera känslor) Varje övning har fått representera en av hennes fem utgångspunkter. Kimber betonar att när en övning skall presenteras är det viktigt att det anges ”tydligt vilka sociala och emotionella färdigheter som lärs ut eller specifikt definiera vilka sociala och

---

¹⁰⁵ Ibid. s. 38

¹⁰⁶ Hivaktuellt, *Livskunskap ett skolämne*, s 15

emotionella områden programmen omfattar.”¹⁰⁷ I lärarhandledningen är alla övningar markerade med vilka kompetenser som tränas. Övningarnas numrering är kvar eftersom det är av stor vikt enligt Kimber att de utförs i rätt ordning. I tabellen nedan åskådliggörs vilka övningar som tränar respektive kompetens. Anledningen till att en tabell gjorts är för att tydliggöra vilken eller vilka kompetenser som övas mest.¹⁰⁸ Kapitlet om social kompetens kommer att få störst utrymme eftersom det är här som Kimber lägger sin tyngdpunkt i undervisningen på högstadiet. ;Se figur 1

Figur 1 Fördelning över övningarnas innehåll

Självkännedom

Kimber beskriver självkännedom; ”Att veta vad man känner och kunna använda sina känslor då man fattar beslut; att ha en realistisk bedömning av sina egna förmågor och ett sunt självförtroende.”¹⁰⁹

I övningar som behandlar självkännedom diskuteras olika situationer som leder till starka reaktioner. Eleverna beskriver vad de njuter av och vad det är som gör att de blir upprörda, stressade och förtvivlade. Träningsmomentet går ut på att känna igen känslor hos sig själv.¹¹⁰

Övning 1: Det viktigaste

(tränar självkännedom)

Detta är den första övningen i boken och den handlar om vad som är viktigast för eleven. Eleverna får uppgiften att rangordna olika motiv. De olika motiv som eleverna

¹⁰⁷ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s. 30

¹⁰⁸ Bilaga 1, Tabell över övningar

¹⁰⁹ Kimber, *Livsviktigt 9 Lärarhandledning*, s. 6

¹¹⁰ Ibid. s. 12

ska rangordna är ärlighet, pengar, ett spännande liv, bra arbete, hälsa, självrespekt, berömmelse, utbildning, familj, religion och fred. Därefter skall de i mindre grupper diskutera sina val för att sedan ha en diskussion i storgrupp. Lärarhandledningen tipsar om olika frågor som kan diskuteras: ”Eventuellt kan du fråga eleverna hur många som har satt ärlighet som högsta prioritet.”¹¹¹. Vid slutet av lektionen skall eleven sitta och reflektera över övningen för att sedan skriva i sin elevbok vad de tycker är viktigast just nu.¹¹² Man får även en läxa där en familjemedlem skall rangordna de olika motiven och sedan diskutera detta med varandra.

Hantera känslor

Förmågan att hantera känslor beskriver Kimber med ” Att veta vad man känner och därmed kunna använda sig av sina känslor när man fattar beslut. Att ha en realistisk bedömning av sina egna förmågor och ett sunt självförtroende”¹¹³. Det finns tre övningar som tränar hanterandet av känslor. Övning 16. *Att vara ledsen*, 21. *Mitt problem* och 23. *Moral omoral* som beskrivs nedan.

Övning 23: Moral, Omoral

(tränar social kompetens, självkänedom och att hantera känslor)

Övningen börjar med att läraren skall diskutera med eleverna vad som är moraliskt respektive och omoraliskt. Därefter skall läraren berätta när hon själv har blivit upprörd som lärare, förälder, barn eller arbetskamrat.¹¹⁴ Eleverna ska sedan arbeta i mindre grupper för att diskutera; Vad är omoraliskt av kompisar/tjej eller kille/barn/föräldrar att göra?¹¹⁵ Därefter samlas eleverna och läraren för att diskutera vad de har kommit fram till. Läraren skriver på tavlan och eleverna i sina böcker om vad som är omoraliskt för de olika kategorierna: föräldrar, barn, ungdomar och flickvän/pojkvän. Eleverna får sedan tid att reflektera själva över frågorna som finns i elevboken:

- Har du gjort något omoraliskt?
- Kan du göra något åt det idag?
- Hur skulle du göra om du upplevde samma situation idag?¹¹⁶

---

¹¹¹ Kimber, *Livsviktigt 9 Lärarhandledning*, s. 12

¹¹² Ibid. s. 12

¹¹³ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s. 86

¹¹⁴ Kimber, *Livsviktigt 9 Lärarhandledning*, s. 23

¹¹⁵ Ibid. s. 23

¹¹⁶ Kimber, *Livsviktigt 9 Elevbok*, s. 51

Det avslutas med att eleverna indelas i grupper för att komma på lösningar hur man skall handskas med olika omoraliska dilemman.

Empati

Ordet empati betyder inlevelse.¹¹⁷ Kimber definierar begreppet empati med att det är att förstå andra människors känslor och se situationen ur deras synvinkel. Dessutom skall man kunna uppskatta andra människors annorlunda känslor och förstå dem¹¹⁸.

Det som tas upp inom området empati i handlar om att man skall lära sig hur andra känner det. Hur det känns att vara utanför, tas upp i flera övningar. Hur man gör slut med sin kille/tjej eller kompis och hur det känns att vara utsatt för sänkningar är områden som diskuteras.

Övning 16: Att vara ledsen

(tränar empati, social kompetens och att hantera känslor)

På uppslaget i elevboken finns det en bild på en flicka som ser ledsen ut, det rinner en tår på hennes ena kind. Hon tittar snett nedåt ut ur bilden. Eleverna skall delas in i mindre grupper och diskutera vad de ser. I lärarhandledningen finns det frågor som de ska arbeta med¹¹⁹; Hur känner sig flickan? Vad har hänt? Vad vill hon nu? Vad kan hon göra (lösningar)? Vilka konsekvenser får lösningarna? Vilken lösning tycker vi är bäst?¹²⁰

Grupperna redovisar inför storgrupp med berättelser eller rollspel. Eleverna uppmanas ”att tänka på sådant som är ledsamt, så att berättelsen eller rollspelet blir så äkta som möjligt”¹²¹. Efter att diskuterat rollspelen får varje elev enskilt svara på frågor i sin elevbok. Frågorna handlar om vad de blir ledsna av, vad man brukar göra när man är ledsen och om det finns något annat alternativ¹²².

---

¹¹⁷ SAOL

¹¹⁸ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s. 87

¹¹⁹ Kimber, *Livsviktigt 9 Lärarhandledning*, s. 21

¹²⁰ Ibid. s. 21

¹²¹ Ibid. s. 21

¹²² Kimber, *Livsviktigt 9 Elevbok*, s. 37

Motivation

Kimber jämför motivation med en inre motor man har för att nå sina mål. Det gäller att lära sig initiativ och arbeta för en förbättring. Att bemästra motgångar och frustrationer och inse att belöningen kanske inte ens kommer förrän långt senare.¹²³

I en av övningarna som handlar om motivation tränas eleverna i positiva omdömen där de får öva sig i att ta emot och ge komplimanger. En annan övning heter *Tänk positivt!* vilken handlar om att beskriva personer som man beundrar och hur viktigt det är att ge positiva omdömen och hur glad man blir av att få dem. Övningen 28 *Mitt beslut* som beskrivs nedan är den sista övningen i *Livsviktigt 9*. Inga framtida mål diskuteras utan det är först i *Livsviktigt 10* för årskurs 9 motivation inför framtiden tas upp.

Övning 22: *Mitt beslut*

(tränar motivation, självkänedom och social kompetens)

Här börjar lektionen med att läraren talar med eleverna om vad som leder till att man fattar ett visst beslut. De val man gör beror på de attityder och värderingar som man har. Läraren skall helst ge ett exempel på när hon själv blir så blir upprörd att hon ”vill agera”. Ett exempel som tas upp i lärarhandledningen är huruvida man skulle skvallra eller inte för föräldrarna till en kompis som har rökt hasch.

Därefter är uppgiften att i mindre grupper diskutera och därefter motivera besluten som de tar och varför man gör på det ena eller andra sättet i de olika numrerade problemen nedan. Till sin hjälp får eleverna olika frågeställningar som ska vara till deras hjälp där de får formulera: problemets karaktär, omformulera problemet, känslor det väcker, och vilka värderingar man har. De lösningar som finns och konsekvenserna det får diskuteras och till sist fattas ett beslut vilket utvärderas.¹²⁴

1. Du och din kompis är bjudna på fest. I början av festen blir din kompis berusad. Hon/Han kräks och somnar sedan direkt.
2. Du är bjuden på fest och blir bjuden på sprit. Du vill egentligen inte ha.
3. Du och din kompis (kompisen är en tjej) är på fest. Kompisen blir snabbt berusad. Senare märker du att hon riskerar att bli utnyttjad sexuellt.
4. Du är på fest och ser din kille/tjej kyssa någon annan.

---

¹²³ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s 87

5. Du ser hur några kompisar stjäla en moped som tillhör en annan kompis.
6. Det är fredagkväll och du och din kompis har kommit överens om att vara tillsammans, men han/hon ringer och säger att han/hon är sjuk. Du bestämmer dig för att gå på bio. Senare på kvällen möter du din kompis med någon annan.¹²⁵

Social kompetens

Den sociala kompetensen är det som elever får arbeta mest med i SET-programmet med social och emotionell träning. Kimber anser att när man arbetar med social och emotionell kompetens stärker man skyddsfaktorer på individnivå och det leder till att även skolklimatet förbättras.¹²⁶ En central faktor i skolan är att kunna fungera i en grupp. Birgitta Kimber hävdar att huvuduppgiften i skolan är ”att lära sig att fungera med andra, det är det allra viktigaste.”¹²⁷ Hon påpekar att om gruppen skall fungera krävs även här att den formas till en fungerande grupp.

Övning 19 Världsomsegling

(tränar social kompetens)

Eleverna får information om att de skall göra en världsomsegling och att de får ta med sig tio saker som de ska skriva ned. Båten är grundutrustad. Efter att eleverna har skrivit ned sina egna önskemål skall de samarbeta i grupper om fem elever. Här ska de enas om vilka saker som ska få följa med på resan. Därefter samlas alla eleverna för att redovisa vilka saker de lyckades att komma överens om. Slutligen diskuteras hur det gick att samarbeta. I elevboken finns det fyra frågeställningar

- Hur tycker du det gick att samarbeta?
- Fick du framföra synpunkter?
- Tillät du de andra att tala till punkt?
- Hur gjorde ni för att komma överens?¹²⁸;

Därefter får eleverna skriva ned reflektioner över hur samarbetet gick i gruppen och den egna insatsen.

---

¹²⁴ Kimber, *Livsviktigt Elevbok*, s. 48

¹²⁵ Ibid. s. 49

¹²⁶ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s. 28

¹²⁷ Kunskapskanalen: ”Samtal med” Birgitta Kimber 07-03-09 kl 09:30-09:45.

http://www.ur.se/samtalmed/templates/ProgramPage_26865.aspx>

¹²⁸ Kimber, *Livsviktigt 9 Elevbok*, s. 22

3. Diskussion

Här följer en diskussion där olika delar av vår studie diskuteras. Vår diskussion om livskunskap får här representeras av Birgitta Kimbers läromedel eftersom det är där vi har gjort en mer ingående analys. Vi sammanfattar olika aspekter av vårt arbete med en avslutande diskussion.

3.1 Varför livskunskap

Furedi hävdar att västvärlden är på väg mot en terapeutisk kultur där känslorna står i centrum och att detta är ett tecken på ett ”ett välmående och välutvecklat samhälle”.¹²⁹ Detta kan vara en av anledningarna till arbetet med eleverna inre utveckling inom livskunskap har fått fäste i skolans värld.

I skolan finns ett fostrande inslag som även har en historisk tradition vilket vi har tagit upp i vår studie. Skolans fostrande tradition kan vara en av orsakerna till att det anses så självklart att det är skolan som är mest lämpad att arbeta med elevernas inre utveckling. På det sättet kan skolan fostra eleverna på det sätt som passar skolans normer, men som anses ha en allmängiltig tillämpning i samhället i övrigt.

Vad det gäller samarbetet med hemmen är detta en aspekt som kan diskuteras huruvida fostran är skolan eller föräldrarnas uppdrag? Runfors hävdar att en förutsättning för att lyckas som lärare är att föräldrarna accepterar läraren som auktoritet.¹³⁰ Det är dock mycket tydligt vem det är som har det pedagogiska ansvaret i formandet av elevens inre i *Livsviktigt*. Ett ”von oben- perspektiv” kan anas i hennes resonemang gentemot föräldrar. Hon inser dock att föräldrarna måste vara informerade för att arbetet skall få största effekt¹³¹. ”Man måste göra föräldrarna medvetna och nyfikna.”¹³² Vi hittar ingenting om att det skall vara en dialog mellan hemmet och skolan utan snarare en envägskommunikation. Detta förstärker Runfors teorier om att föräldrarna måste underordna sig läraren även ifråga om deras egna barn eftersom läraren är en auktoritet.

En av anledningarna till att livskunskap har fått ett sådant stort genomslag kan också vara den aspekt av läraryrket som Bartholdsson poängterar; ”lärarprofessionalitet som

---

¹²⁹ Furedi *Therapy Culture*, s. 30

¹³⁰ Runfors, *Mångfald, Motsägelser och marginaliseringar*, s.169

¹³¹ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s. 173

¹³² Ibid. s. 173

starkt kopplad till värde- och beteendefostransaspekten”.¹³³ Detta resonemang grundar hon på sina fältstudier i olika klasser. Om en elev eller en klass får beröm för att de är trevliga, artiga eller positiva tycker lärarna att de har rätt att vara stolta. Det finns ett moment av att man har lyckats som lärare om en klass är tyst, trevlig och uppför sig. Samma stolthet upplevs inte av läraren om en klass är duktig i till exempel matematik, påpekar Bartholdsson.

När orsakerna till skolans situation skall analyseras är det oftast den individuella eleven som problematiseras och termer som problemelever, svaga elever, elever med koncentrationssvårigheter anges som orsaker till att skolan misslyckas med sitt uppdrag.

Livskunskap har införts i skolorna dels som en preventiv åtgärd för att elevernas psykiska hälsa skall förbättras vilket i förlängningen påverkar skolarbetet. Psykisk ohälsa kan, enligt Kimber, bland annat leda till skolk, problem med skolarbetet, koncentrationssvårigheter.¹³⁴ Det är eleven som skall genomgå den sociala och emotionella träningen för att den psykiska ohälsan bland barn och ungdomar skall avhjälpas.

Livskunskap används följaktligen som en åtgärd att förbättra dagens situation med elever som inte mår bra och har problem med skolan. Den allmänna debatten där elevernas psykiska hälsa och krisen i skolan diskuteras kan däremot ifrågasättas.¹³⁵ Enligt den statliga utredningen om ungdomars psykiska hälsa framgår det till exempel att ungdomar är mer sociala och att relationen mellan föräldrar och barn har förbättrats.¹³⁶

Problematiseringen av ungdomarnas hälsa har som sagt fått ett stort utrymme i skoldebatten. Istället för att ta tag i orsakerna till att ungdomarna mår sämre i dagens samhälle, skall skolan fostra dem i att hantera sin skolsituation bättre.

---

¹³³ Åsa Bartholdsson (2003) På jakt efter rätt inställning, i Anders Persson (red.) *Skolkulturer*, s. 121-144. Lund: Studentlitteratur s. 130

¹³⁴ Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s.26

¹³⁵ Refererar till Luthanders, *Dagens Nyheter & Engströms, Svenska Dagbladet* artiklar.

¹³⁶ SOU2006: 77, *Ungdomar stress och psykisk ohälsa*, s. 16

3.2 Läromedlet *Livsviktigt*

Birgitta Kimber poängterar att ett bra beteende skall uppmuntras. Den positiva förstärkningen är central i hennes metod. En konsekvens av detta kan bli att en osjälvständighet skapas i och med att ett beroende skapas som bygger på lärarens uppskattning och bekräftelse vad det gäller framsteg. Här kan man ana ett inslag av en positivistisk lärosyn när en viss sorts beteende automatiseras på grund av positiv förstärkning utan att det har implementerats.¹³⁷ När läroprocessen beskrivs används begreppet ”inläring” och det betonas att ”inläring inte sker genom förståelse”. Den nya emotionella kompetensen tar lång tid att befästa, betonar hon, för att den skall bli bestående krävs ett stort repetitivt inslag.¹³⁸ När Kimber omarbetade det amerikanska SEL-programmet till det svenska SET-programmet bytte hon ut ordet learning mot träning. Med detta betonar hon vikten av repetitiv inläring och där den inre processen inte är väsentlig.

Hur personlig vill eller kan man vara i en ”skolbok”, frågar vi oss? I *Livsviktigt*s elevböcker ingår det att eleverna arbetar mycket skriftligt med att besvara olika frågor under och efter övningarna. Layouten är stor och tydlig, typsnittet är överdimensionerat om man jämför med läromedel i andra ämnen. Associationen går till en nybörjarbok i att skriva för årskurs ett. Detta kan få de frågor som är av oerhört intim och näst intill integritetsöverskridande art en sorts allmängiltighet. Dels rent visuellt är det som skrivs ner av eleven svårt att dölja. Tanken med detta enkla och naiva tilltal kan vara att det inte skall vara så märkvärdigt. Detta goda uppsåt kan dock få en motsatt effekt. Tonen är helt enkelt inte tillräckligt seriöst och respektfullt. Man kan fråga sig huruvida undervisningsmaterialet respekterar elevernas integritet.

Vid vår närstudie av *Livsviktigt* är de didaktiska pek-pinnarna tämligen tydliga och de ligger som ett raster över de olika övningarna. Eleven förstår vilket svar förväntas annars föreslår Kimber olika ledande frågor i sin lärarhandledning. I ett historiskt perspektiv på skolans som fostrare var lögnen den värsta normförbrytelsen.¹³⁹ I lärarhandledningen till *övning 23: Moral/Omoral* tipsas lärarna att fråga hur många som har satt ärlighet som högsta prioritet.¹⁴⁰

---

¹³⁷ Kullberg, *Lust och undervisningsbaserat lärande*, s 106

¹³⁸ Kimber, *Att främja barns och ungdomars sociala utveckling*, s. 31

¹³⁹ Landahl, *Auktoritet och Ansvar*, s. 44ff

¹⁴⁰ Kimber, *Livsviktigt 9 lärarhandledning*, s. 12

Enligt Kimber har eleverna möjlighet att säga pass om de inte vill svara på en fråga. Det kräver dock ett inre mod att göra det, vilket kan vara svårt. Risken finns att eleverna berättar mer om sig själva än vad de vill. Men var ska man dra gränsen? Vilka lärare har tillräckliga kunskaper i att dra den gränsen. Går det att lita på ett läromedel som en "livskunskapsexpert" har utformat.

Livsviktigt har ett heteronormativt anslag där kärlek illustreras enbart mellan pojke och flicka. Det finns inget interkulturellt perspektiv i materialet eleverna heter till exempel Kristoffer, Eva, Katrin, Tommy, Nadja, Lena, Sara, Anna, Stefan, Tove, Sanna, Magnus, Lotta, Lisa och Lasse.

Kimber har låtit elevinflytande ingå i SET. I Lpo 94 står att de "demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktig skall omfatta alla elever."¹⁴¹ Frågan är hur mycket elevinflytande eleverna får i detta strukturerade program med dess mycket tydliga och strikta upplägg där varje lektion, frågeställning och ämne är planerad. Förutsättningen för att SET-programmet skall fungera är att följa "den röda tråden" betonar Kimber. Annars är risken stor att önskad effekt uteblir.¹⁴² Hur ställer man sig till om olika händelser drabbar klassen?

3.3 Socialisation

Social träning är en av grundpelarna i *Livsviktigt* och det är det som betonas i arbetet med livskunskap. Social kompetens och socialisation är begrepp som träffas på ofta under detta arbete. Kimber anser att social kompetens är en mycket viktig komponent i elevens personliga utveckling. Persson hävdar att en av anledningarna till att behovet av social kompetens behövs just nu kan vara den snabba samhällsutvecklingen vilket gör att vi inte känner igen oss i vårt samhälle. Det handlar även om vuxnas ångest och rädslor att barnen inte har tillräcklig med social kompetens vilket de befäras kan leda till att de kommer att utsättas för våld och mobbning.¹⁴³

Det finns i skolan en normaliserande terapeutisk kultur som har som mål att nå ett önskvärt beteende, hävdar Bartholdsson. Detta hänger intimt samman med en av

---

¹⁴¹ Lpo94

¹⁴² Kimber, *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, s. 38

¹⁴³ Persson, *Social kompetens*, s. 20

Kimbers grundpelare, självkänedom. När eleven hittar sig själv är det en sorts harmoniserande med skolans krav och förväntningar. Elevsocialisationens mål är att odla ett sådant "själv", att vara "sig själv" vilket därmed är en viktig del av ett kompetent elevskap enligt Bartholdsson.¹⁴⁴

Hon hävdar att fokuserandet på känslor i dagens skola är ett verktyg för att passa in i den inlärd socialisationen där bara vissa känslor är tillåtna. Skolans socialisationsprocess benämner Bartholdsson "den vänliga maktutövningen" vilken är disciplinerande och normaliserande. Bartholdsson ifrågasätter idén med att kunna verbalisera sitt känsloliv.

Enligt Bartholdsson etableras den vuxnes värderingar som den rådande normen bara genom att finnas i rummet oavsett hur neutral man tror att man förhåller sig. Bartholdsson påpekar att den vuxnes värderingar om maktfördelning alltid har ett tolkningsföreträde i en socialisationsprocess. Socialisationsprocessen i skolan bygger på en åldershierarki.¹⁴⁵ Om man arbetar med till exempel övning 23 *Moral/Omoral* skulle antagligen diskussionen utfalla diametralt olika beroende på om en lärare var i rummet eller inte.¹⁴⁶ Bartholdsson poängterar att den professionella läraren av tradition har en sort allomfattande expertstatus, "en seendets diskurs".¹⁴⁷

Kimber poängterar att man skall lyssna aktivt och att man inte får moralisera. Något vi tror krockar med träningen mot det önskvärda beteendet som hon samtidigt förespråkar. När man tränar elever i självkänedom handlar det om att ständigt utvärdera och reflektera. Målet enligt Bartholdsson är att eleven skall bli positiv, empatisk, social och ansvarsfull. "Utvärderingen är kronjuvelen i elevsocialisationen då det involverar elever i den vänliga maktutövningen," poängterar hon. Att träna sig i självkänedom hävdar Bartholdsson är "en handlingsreglerande form av terapi."¹⁴⁸

Bartholdsson anser att kunna visa känslor och kunna tala om dem är centralt för att få en framgångsrik socialisation.¹⁴⁹ Persson påpekar att social kompetens kan i ett

---

¹⁴⁴ Bartholdsson, *Med facit i hand*, s. 179

¹⁴⁵ Ibid. s. 19

¹⁴⁶ Övningen beskrivs på s. 27

¹⁴⁷ Bartholdsson, *Med facit i hand*, s. 113

¹⁴⁸ Ibid. s. 37

¹⁴⁹ Ibid. s. 34

differentierat samhälle där det till exempel råder rasism och fientlighet användas som "ett korrekionsmedel".¹⁵⁰ Det är en förmåga men bedömningen av den är social, anser han. Det vi anser vara social kompetens har att göra med de förväntningar som vi har anser Persson.

3.4 Individualism

Den största anledningen till att skolan har problem är följaktligen eleverna och deras handlingar. Den förklaringsmodell som används är individualistisk, felet ligger hos individen och inte på det sociala och samhällsliga planet

Nordin-Hultman påpekar att trots att man försöker ha en helhetsbild av individen bland annat genom att studera samspelet mellan samhälle och individ, accentueras den individuella förklaringsmodellen. Orsakerna till olika handlingar söks hos barnen själva eller det som är i deras "ryggsäck". Utgår man från Nordin-Hultmans teorier om det individuella fokuset på barnet kan följden bli ett helt annat; "Konsekvensen av ett starkt fokus på barnen är också att pedagogiken blir osynlig eller tas för given."¹⁵¹ Resultatet av detta resonemang blir att fostransaspekten av individen är viktigare än den pedagogiska verksamheten vilken kommer i skymundan.

Kimber anammar denna ansats till helhetsbild i sin nivågruppering av skydds- och riskfaktorer. Hon anlägger ett samhällsligt perspektiv, vilket är en av få gånger i hennes litteratur som olika samhällsliga faktorer diskuteras. Riskfaktorerna på den samhällsliga nivån kan vara tillgänglighet till droger, bostadsområde med arbetslöshet, segregation eller fattigdom. De skyddsfaktorer hon exemplifierar med är en mer allmänt hållen faktor som "utvecklad välfärdsstat" och den andra är lite mer specificerad att lagstifta mot alkohol.¹⁵² Sveriges lagstiftning beträffande alkohol är tämligen restriktiv därför kan denna skyddsfaktor ses som något lösryckt. Det är möjligt att det är en rest från den amerikanska förlagan där man har en helt annan alkoholpolitik än i Sverige.¹⁵³

I utredningen om ungdomars hälsa däremot påvisas att ungdomarna lider av stress. Den främsta orsaken till deras stress är de krav som skolan lägger på dem genom till

---

¹⁵⁰ Persson, *Social kompetens*, s. 71

¹⁵¹ Nordin-Hultman, *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande*, s.22

¹⁵² Kimber, *Att främja barns och ungdomars sociala utveckling*, s. 27

¹⁵³ Ibid. s. 26-27

exempel många läxor och stora inlämningsuppgifter.¹⁵⁴ Är det så att kraven på eleverna i skolan har ökat radikalt de senaste tjugo åren? Den individuella synen på skolans värld leder till att man inte ifrågasätter skolan som institution och inte heller det samhälle som är den kontextuella verkligheten. En av orsakerna till det individualistiska förhållningssättet kan vara att dessa problemlösningar kan vara alltför komplicerade och kostsamma för en kritiserad skola. I det läget kan livskunskap komma som en rimlig åtgärd för skolan att ta till. Detta kan också vara förklaringen till att ämnet livskunskap är en bottom up-rörelse.¹⁵⁵ De är inte speciellt kostsamt och samtidigt görs något åt en infekterad situation.¹⁵⁶

3.5 Normalitet

Vilka normer är det som fungerar som en mall för ett önskvärt beteende? Runfors betonar hur normaliteten kan få förödande konsekvenser vid arbetet i en klass med barn från olika nationaliteter att där tro att läraren arbetar med ett neutralt förhållningssätt mot elever talar emot detta påstående. Enligt Runfors brukade en del av de lärare hon har intervjuat använda sig av begreppet ”vanliga barn” på samma gång som ”svenska barn”. Runfors påpekar att en allmänt vedertagen dold normalitet är oerhört fast cementerad i skolans värld.¹⁵⁷

Den normaliserande faktorn är ett av de stora frågetecknen vad det gäller utvecklingen av personligheten. Den finns en rådande normalitet inbyggd i skolans fostrande projekt. Detta belyser Runfors i sin mångkulturella studie när hon ifrågasätter den svenska normaliteten. Bartholdsson ifrågasätter själva fostransprojektet och belyser bland annat skolans formerande av den skötsamma och lydiga eleven som dessutom är ett exempel på ett lyckat pedagogiskt ledarskap: Den tysta och väluppfostrade eleven som passar in i den svenska heteronormativa skolkontexten. Risken är stor att man likformar eleverna ännu mer med ett elevutvecklande arbetet med livskunskap. De elever som har svårt att tillgodogöra sig livskunskapsundervisningen hamnar dessutom ännu mer utanför.

---

¹⁵⁴ SOU2006: 77, *Ungdomar stress och psykisk ohälsa*, s. 16

¹⁵⁵ Román, *Att implementera livskunskap i skolan*, s 7

¹⁵⁶ Att bli certifierad handledare i SET för Birgitta Kimber kostar idag 1500kr.

¹⁵⁷ Runfors, *Mångfald, Motsägelser och marginalisering*, s.134-166

3.6 Avslutande diskussion

Det vi finner i *Livsviktigt* är att det finns ett önskvärt beteende som undervisningen vill uppmuntra och förstärka.¹⁵⁸ Vad innebär detta önskvärda beteende? Är det den ”dolda läroplanen” som sitter inne med facit om hur en elev skall vara.¹⁵⁹ Orsaken till att livskunskap har etablerat sig inom den svenska skolan är främst kanske detta behov av att manifesteras den dolda läroplanen i ett eget manifest. Det individuella synsättet genomsyrar den svenska skolkulturen och sättet att se på elever som bärarna av skolans problem. Det är i detta sammanhang livskunskapens känslomässiga arbete med elevernas inre liv fått sin plats.

Detta reflexiva arbete med elevernas inre känsloliv tror vi kan få paradoxala följder. Elever har hela sin skolgång lärt sig att läsa lärare och lärt sig att tolka vad respektive lärare kräver av dem. Istället för att de skall utvecklas så fostras de och formeras in i ett önskvärt beteende mot en normalitet och den individuella eleven som person suddas ut. Detta talar alltså emot vårt citat från Lpo 94 som vi inledde vårt arbete med: ”Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet.”¹⁶⁰ Detta för all del goda uppsåt får en diametralt motsatt effekt. Denna ”unika egenart” slipas bort av ett individuellt arbete och vilken rätt har vi egentligen som pedagoger eller befogenhet eller ens kompetens att tro oss leda detta svåra och känsliga arbete som ett pedagogiskt projekt?

---

¹⁵⁸ Kimber, *Livsviktigt Lärarhandledning*, s. 7

¹⁵⁹ Philip Jackson (1992) *Life in Classrooms*, New York: Teachers College Press

¹⁶⁰ Lpo 94

4. Referenser

- Antonovsky, Aaron (1987) *Hälsans mysterium*, Stockholm: Natur och Kultur,
- Bartholdsson, Åsa (2003) På jakt efter rätt inställning, i *Skolkulturer*, s. 121- 144. Anders Persson (red.) Lund: Studentlitteratur
- Bartholdsson, Åsa (2007) *Med facit i hand- Normalitet, elevskap och vänlig maktutövning i två svenska skolor*, (under utgivning)
- Byréus, Katrin (1990,2001) *Du har huvudrollen i ditt liv*, Stockholm: Liber AB
- Edling, Lars (1999) *Kompissamtal kommunikation istället för tystnad eller våld*, Solna: Ekelundsförlag
- Furedi, Frank (2003) *Therapy Culture: Cultivating Vulnerability in an Uncertain Age*, London: Routledge
- Goleman, Daniel (1997) *Känslans Intelligens*, Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Hartman, Jan (1998, 2004) *Vetenskapligt tänkande, från kunskapsteori till metodteori*, Lund: Studentlitteratur
- Hartman, Sven (2003) *Skrivhandledning för examensarbeten och rapporter*, Stockholm: Natur och Kultur
- Illeris Knud (1999) *Lärande i mötet mellan Piaget, Freud och Marx*, Lund: Studentlitteratur
- Jackson, Philip (1990) *Life in Classrooms*, New York: Teachers College Press,
- Kimber, Birgitta (1999) *EQ - livsnödvändig kompetens*, Solna: Ekelunds förlag
- Kimber, Birgitta 2001, *Livsviktigt 5, 8, 9,10 Elevbok*, Malmö: Gleerups utbildning AB
- Kimber, Birgitta 2001, *Livsviktigt 9 Lärarhandledning*, Malmö: Gleerups utbildning AB
- Kimber, Birgitta (2004) *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens*, Solna: Ekelunds förlag
- Kullberg Birgitta (2004) *Lust- och undervisningsbaserat lärande- ett teori bygge*, Lund: Studentlitteratur
- Landahl, Joakim (2006) *Auktoritet och Ansvar. Lärares fostran- och omsorgsarbete i historisk belysning*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet
- Magnusson, Nina (2006), *Livskunskap*, Stockholm: Liber AB

Nilsson, Agneta (2001) *Det goda samspelet - går det att lära ut?* Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset i samarbete med Folkhälsoinstitutet

Nordin-Hultman, Elisabeth (2004) *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande*, Stockholm: Liber AB

Persson, Anders (2000) *Social kompetens när individen, de andra och samhället möts*, Lund: Studentlitteratur

Qvarsebo, Jonas (2006) *Skolbarnets fostran: enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962*, Linköping : Institutionen för tema, Tema Barn, Linköpings universitet

Román, Berit (2002) *Att implementera Livskunskap i skolans verksamhet – Fallstudier i fyra Göteborgsskolor*, Göteborgs Universitet: Institutionen för pedagogik och didaktik

Runfors, Ann (2003) *Mångfald, Motsägelser och marginaliseringar*, Stockholm: Prisma

Skolhälsovård (1999-2000) *Kursplan i livskunskap*, Göteborg: Gothia förlag

Skollag (1985:1100)

Statens offentliga utredningar (2006) *Ungdomar stress och psykisk ohälsa* SOU2006: 77, Stockholm: Edita Sverige AB

Starrin, Bengt & Svensson, Per-Gunnar (1994) *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*, Lund: Studentlitteratur

Svenska språknämnden (2000) *Svenska skrivregler*, Stockholm: Liber AB

Tenfält, Torbjörn (2007:8) *"Själavandrare" vill starta 50 friskolor*, Skolvärden, Stockholm: Lärarnas Riksförbund

Tohmi, Agnés & Lindberg, Brittmarie (2006) *Livskunskap som ämne i skolan - en jämförelse mellan elevers och lärares syn på viktiga livskunskapsfrågor*, Falun: Högskolan Dalarna

Utbildnings departementet, Brev från: Kent Eriksson Departement sekreterare skolenheten, U2007/3041/S, 30 april 2007

Elektroniska källor

Engström, Annika (2007-04-29) *Unga mår sämre än sina föräldrar*, Svenska Dagbladet <http://www.svd.se/dynamiskt/inrikes/did_15295783.asp> Hämtad 27 maj 2007

Kunskapskanalen: "Samtal med" Birgitta Kimber 07-03-09 kl 09:30-09:45. <http://www.ur.se/samtalmed/templates/ProgramPage_26865.aspx>

Lpo 94, *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet*, <<http://www.skolverket.se>>
Utgiven 2006. Hämtad 11 maj 2007

Luthander, Per (2007-01-20) Bara svenska tillåtet i krisdrabbade skolan , Dagens
Nyheter <<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?a=608003>> Hämtad 27maj 2007

Projekt Charlie <<http://www.projektcharlie.se>> Hämtad 7 maj 2007

Salovey, Peter & Mayer, John D (1990), *Emotional Intelligence*,
<http://www.unh.edu/emotional_intelligence/EIAssets/EmotionalIntelligenceProper/EI1990%20Emotional%20Intelligence.pdf> Hämtad 11 maj 2007

Stockholms kommunfullmäktige (2000) *Ny kurs för Stockholms skolor 2000 - Skolplan för Stockholms stad*
<<http://www.stockholm.se/upload/Fackforvaltningar/Utbildningsforvaltningen/Ny%20kurs%20f%C3%B6r%20Stockholms%20skolor%20-%20textversion.pdf>> Hämtat 11 maj 2007

Bilaga 1

	Själv-kännedom	Social kompetens	Empati	Motivation	Hantera känslor
1. Det viktigaste	X				
2. Reaktion	X	X			
3. Problem	X	X			
4. vvv.lösningar.se		X			
5. Sänkningar		X	X		
6. Problemlösningar		X			
7. Köra		X			
8. Må bra		X			
9. Kristoffer och Eva	X	X			
10. Situationer		X			
11. Göra slut	X	X	X		
12. Tro och tycka	X	X			
13. Positiva omdömen		X		X	
14. Reklam		X			
15. Åsikter	X		X		
16. Att vara ledsen		X	X		X
17. Krokodilfloden		X			
18. Insändare		X	X		
19. Världsomsegling		X			
20. Bänken		X	X		
21. Mitt problem	X	X			X
22. Mitt beslut	X	X		X	
23. Moral, omoral	X	X			X
24. Att tolka en situation	X	X	X		
25. Lyssnandets konst		X			
26. Lyssna		X			
27. Utanför		X	X		
28 Tänk positivt!	X	X		X	